

Η ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ HEIDEGGER ΣΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΤΙΟΣ*

Σκοπός του κειμένου είναι να παρουσιασθεί, αναλυθεί και σχολιασθεί συνοπτικά η προσέγγιση του Heidegger στο πρόβλημα της φύσης της ιστορίας.¹ Τα έργα του στα οποία θα βασισθούμε είναι τα *The Concept of Time*, *History of the Concept of Time* και *Being and Time*.² Στο πρώτο μέρος θα επιχειρηθεί μία καταγραφή και ανάλυση των απόψεων του Heidegger και στο δεύτερο θα γίνει μια συνοπτική αποτίμηση των θέσεων του σε ό,τι αφορά τη φύση της ιστορίας.

I

Δύο αναγκαίες προκαταρκτικές παρατηρήσεις

Προτού συνοψίσουμε την προσέγγιση του Heidegger στη φύση της ιστορίας, θα πρέπει να αναφερθούμε επιγραμματικά σε δύο χαϊντεγκεριανές αρχές, οι οποίες θα μας βοηθήσουν να κατανοήσουμε καλύτερα τις απόψεις του.

* Ο Γεώργιος Πατιός είναι Διδάκτωρ Φιλοσοφίας.

1. Η παρουσίαση των θέσεων του Heidegger σε ό,τι αφορά την ιστορία θα είναι εκ των πραγμάτων συνοπτική. Παρ' όλα αυτά, θα γίνει αναφορά σε όλα τα καίρια σημεία της φιλοσοφίας του σε σχέση με την ιστορία και τη φύση της, και θα καταβληθεί προσπάθεια η αποτίμηση να είναι όσο το δυνατόν πιο δίκαιη απέναντι στο έργο και τη σκέψη του.
2. Πρόκειται κατά σειρά για τα M. Heidegger (1992), (1985) και (2007). Και στις τρεις περιπτώσεις παραπέμπουμε στις αγγλικές μεταφράσεις και όχι στα αυθεντικά γερμανικά κείμενα.

Πρώτον: ο Heidegger θεωρεί τη μεταφυσική ως κάτι απόλυτα συνδεδεμένο με την οντολογική ύπαρξη του ανθρώπου.³ Με αυτόν τον τρόπο πιστεύει πως θα καταφέρει να επαναπροσεγγίσει το σύνολο της δυτικής φιλοσοφικής παράδοσης, εκκινώντας από ένα απολύτως καινούργιο σημείο και αναλύοντάς τη με μια εξολοκλήρου φρέσκα ματιά. Η Hanna Arendt αναφερόμενη σε αυτήν ακριβώς τη χαϊντεγκεριανή πρόθεση σημειώνει: «Heidegger never thinks “about” something; he thinks something».⁴

Απόλυτα κρίσιμο για τη συνέχεια της ανάλυσής μας είναι το ότι ο Heidegger πιστεύει πως ο διαχωρισμός του σκεπτόμενου υποκειμένου από το αντικείμενο της σκέψης είναι ψευδεπίγραφος και φιλοσοφικά αντιπαραγωγικός. Κάθε φιλοσοφική προσπάθεια που επιχειρεί να κατανοήσει την ανθρώπινη πραγματικότητα από το «προνομιούχο» σημείο ενός σκεπτόμενου υποκειμένου είναι κατ' αυτόν εξαρχής καταδικασμένη σε αποτυχία.⁵

Δεύτερον: εάν επομένως θέλουμε να αλλάξουμε φιλοσοφική οπτική γωνία, έτσι ώστε να υπερκεράσουμε τον ψευδο-δυισμό υποκείμενο και αντικείμενο, θα πρέπει να κατανοήσουμε ταυτόχρονα πως το να ρωτάμε τις σωστές ερωτήσεις είναι περισσότερο αναγκαίο από το να προσπαθούμε να απαντήσουμε οιαδήποτε ερώτηση. Ως αποτέλεσμα ο Heidegger υποστηρίζει πως η ανθρώπινη πραγματικότητα μπορεί να προσεγγισθεί μόνο μέσω μιας συνεχούς «ερωτηματολογίας» η οποία σκοπό της θα έχει να αναδείξει τον οντολογικό πυρήνα της ανθρώπινης ύπαρξης (Dasein): υποστηρίζει δε πως αυτός ο πυρήνας δεν είναι άλλος από τη δυνατότητα που έχουμε ως άνθρωποι να θέτουμε ερωτήσεις.⁶

3. «Metaphysics is not some discipline of knowledge... metaphysics is a fundamental occurrence within human Dasein» M. Heidegger (1995), 9.

4. H. Arendt (1978), 296.

5. Όλη η προσπάθεια του Heidegger στο *Being and Time* αποσκοπεί ακριβώς στο να καταφέρει να απεγκλωβίσει τη ματιά του από τα «δεσμά» του διαχωρισμού υποκειμένου και αντικείμενου. Έτσι ο Piotr Hoffman (1993), 195, επισημαίνει πως: «The subjectivity of the self supplies both the point of departure and the validating ground for various philosophical attempts at a reconstruction of our knowledge of the world. One of Heidegger's aims in *Being and Time* was to question and to overcome this subjectivist tradition of modern philosophy».

6. Αυτός είναι ο λόγος που η κατακλειδα του Heidegger στο *Concept of Time* είναι: «Then Dasein would be: questionable». Εδώ η λέξη «questionable» διατηρεί την αμφισημία της, σημαίνοντας τόσο «προβληματικό» όσο και «αυτό που μπορεί να θέτει ερωτήματα» M. Heidegger (1992), 22E.

Οι βασικές απόψεις της χαϊντεγκεριανής προσέγγισης στην ιστορία

Έχοντας πάντα στο μυαλό μας τις δύο προαναφερθείσες αρχές, μπορούμε επιγραμματικά να συνοψίσουμε τις βασικές απόψεις του Heidegger σε ό,τι αφορά τη φύση της ιστορίας, για να προβούμε κατόπιν σε εκτενέστερη ανάλυση και σχολιασμό τους. Με αυτόν τον τρόπο θα μπορέσουμε να έχουμε μια εξαρχής συνολική ιδέα των όσων ο Heidegger υποστηρίζει. Οι απόψεις του λοιπόν μπορούν να συνοψισθούν στις εξής θέσεις:

- 1) Ο χρόνος δεν υπάρχει ως αυθύπαρκτη και αντικειμενική φυσική οντότητα. Οι άνθρωποι τον δημιουργούν με το να υπάρχουν ως όντα που «χρονικοποιούν» (temporalize) τον εαυτό τους μέσω της υπαρξιακής τους «φροντίδας» (care).
- 2) Οι άνθρωποι μπορούν «αυθεντικά» να υπάρξουν μόνο όταν αποκτούν συνείδηση του προσωπικού-ατομικού θανάτου τους. Η ανθρώπινη ύπαρξη (Dasein) αποκτά ολοκληρωτική και αυθεντική συνείδηση του εαυτού της μόνο όταν –και εφόσον– έρχεται αντιμέτωπη με το σίγουρο (και ιστορικό) τέλος της (ιστορικής) ύπαρξής της.
- 3) Το Dasein είναι «ιστορικό» γιατί η «ιστορία» και η «χρονικότητα» (temporality) είναι οι μόνοι τρόποι με τους οποίους μπορεί αυτό να αποκτήσει ύπαρξη.
- 4) Η ιστορία λοιπόν είναι αναπόσπαστα και αδιάρρηκτα αλληλένδετη με το Dasein και τη φύση του.⁷

Χρόνος

Ο χρόνος για τον Heidegger δεν είναι αντικειμενικά και ποσοτικά μετρήσιμο μέγεθος, το οποίο μπορεί να καταγραφεί επακριβώς από οποιοδήποτε «ρολόι». Στο βιβλίο του *The Concept of Time*, στο οποίο έχουμε την πρώτη (χρονικά) απόπειρά του να διερευνήσει το πρόβλημα του χρόνου και της φύσης του, αναφέρεται σε τρεις διακριτούς και διαφορετικούς «χρόνους»: α) στον χρόνο της καθημερινότητάς μας β) στον φυσικό χρόνο

7. Η «φύση» εδώ δεν έχει τη σημασία που έχει στον Αριστοτέλη. Για τον Heidegger ο οποίος, όπως έχει ήδη επισημανθεί, κρατά τις αποστάσεις του από την παραδοσιακή οντολογία, η φύση έχει να κάνει με τον τρόπο που υπάρχουμε και όχι με κάποια δεδομένη «κατάσταση» ή «ουσία». Έτσι η φύση αναφέρεται στο «πώς» και όχι στο «τι».

(the time of the nature) και γ) στον κοσμικό χρόνο (world time).⁸ Στη συνέχεια της ανάλυσης του ο Heidegger απορρίπτει και τους τρεις προαναφερθέντες ορισμούς του χρόνου. Στο κέντρο της επιχειρηματολογίας του βρίσκεται το πρόβλημα του «τώρα» και ακριβέστερα το πρόβλημα που παρουσιάζουν αυτοί οι ορισμοί να απεμπλακούν από τη χρονική διάσταση του παρόντος.

Όταν αναφερόμαστε στο «τι ώρα είναι», αυτό που κάνουμε είναι να καταγράψουμε απλά μία ενεστώσα χρονική στιγμή στο καντράν ενός ρολογιού. Όταν αναφερόμαστε σε «μέρα» ή «νύχτα», πάλι δεν αποφεύγουμε την απλή καταγραφή μιας συγκεκριμένης χρονικής στιγμής, η οποία είναι μονοδιάστατη και γι' αυτό ακαθόριστη και «θολή». Έτσι όμως ο χρόνος για εμάς χάνει τελείως τις διαστάσεις τόσο του παρελθόντος όσο και του μέλλοντος, ενώ ταυτόχρονα ουσιαστικά απενεργοποιείται και η διάσταση του παρόντος, καθώς μετατρέπεται σε μια «στιγμή» χωρίς βάθος και καθαρότητα.

Κλειδί για την πρόταση που θα κάνει ο Heidegger, θέλοντας να ξεπεράσει τα προβλήματα των ορισμών του χρόνου τα οποία έχει εξετάσει, είναι ο Αυγουστίνος και η άποψή του πως ο χρόνος είναι «βιωματικός» και δεν μπορεί να μετρηθεί αντικειμενικά ή να ορισθεί επακριβώς με αντικειμενικούς όρους.⁹ Έτσι, ο Heidegger επιχειρηματολογεί αφενός ότι αυτό που έχει πρωταρχική σημασία είναι να συνειδητοποιήσουμε πως για την ανθρώπινη ύπαρξη δεν έχουν σημασία ούτε ο «αντικειμενικός χρόνος» ούτε τα γεγονότα τα οποία τοποθετούμε σε χρονικό ορίζοντα, και αφετέρου πως το πλέον κρίσιμο χαρακτηριστικό του χρόνου είναι ότι εμείς, ως ανθρώπινες υπάρξεις που βιώνουμε την ίδια μας την ύπαρξη σε συγκεκριμένες χωρο-χρονικές συνθήκες, είμαστε οντολογικά προδιατεθειμένοι να «μετράμε τον χρόνο» μέσω ακριβώς των βιωμάτων μας.¹⁰

Εδώ έγκειται και η πρώτη κρίσιμη διαφορά του Heidegger από όλες τις άλλες προσπάθειες ορισμού του χρόνου. Αυτό που για τους άλλους είναι ποσοτικό και αντικειμενικό, για εκείνον είναι προϊόν της οντολογι-

8. M. Heidegger (1992), 3E.

9. Ο ίδιος κάνει σαφή αναφορά στον Αυγουστίνο και τη συγκεκριμένη θεωρία του σε ό,τι αφορά το «αίνιγμα» της φύσης του χρόνου στο *The Concept of Time*.

10. M. Heidegger (1992), 6E. Όταν αναφέρεται στην ανθρώπινη ύπαρξη που υπάρχει ιστορικά (σε συγκεκριμένες κάθε φορά δηλαδή χωρο-χρονικές συνθήκες), ο Heidegger αναφέρεται στο «Dasein». Από την αρχή λοιπόν έχει πλήρως ταυτίσει την ανθρώπινη ύπαρξη με την ιστορικότητα.

κής λειτουργίας του Dasein. Εκεί που οι άλλοι προσπαθούν να μετρήσουν και να ορίσουν τον χρόνο, ο Heidegger τον ανακαλύπτει ως οντολογική λειτουργία της ανθρώπινης ύπαρξης. Με άλλα λόγια: ο χρόνος για αυτόν δεν υφίσταται καθεαυτού ούτε και υπόκειται σε μετρήσεις· αντίθετα πρόκειται στην ουσία για τη λειτουργία της «χρονικότητας», η οποία είναι το βασικότερο οντολογικό χαρακτηριστικό της ανθρώπινης ύπαρξης. Οι άνθρωποι είναι πραγματικά άνθρωποι, όταν δημιουργούν και ταυτόχρονα βιώνουν τον χρονικό ορίζοντα της ύπαρξής τους.¹¹

Με αυτόν τον τρόπο ο Heidegger αφενός πιστεύει πως αποφεύγει της παγίδα της «αδιάστατης» χρονικής στιγμής, η οποία υπάρχει μόνο αυθαίρετα ως σημείο μέτρησης δίχως παρελθόν, ουσιαστικό παρόν και μέλλον, και αφετέρου ορίζει τον χρόνο ως «χρονικότητα» η οποία είναι συστατικό στοιχείο της ανθρώπινης ύπαρξης.¹² Φυσική συνέχεια αυτής της θέσης του είναι η φιλοσοφική του προσπάθεια να επαναπροσδιορίσει τη σχέση του «είναι» με τον «χρόνο» στο έργο του *Being and Time*. Γιατί ακριβώς στο *Είναι και Χρόνος* η οντολογική δραστηριότητα της ανθρώπινης ύπαρξης καθίσταται απόλυτα αλληλένδετη με την ιστορικότητά της, καθορίζοντας και ερμηνεύοντας έτσι τον χρόνο ως ένα απευθείας οντολογικό παράγωγο των ανθρώπινων βιωμάτων και δραστηριοτήτων.¹³

Συνοψίζοντας λοιπόν, όχι «χρόνος» αλλά «χρονικότητα» και όχι αντικειμενικό μέγεθος ποσοτικής φύσεως, αλλά βιωματικός και οντολογικός πυρήνας της ανθρώπινης ύπαρξης.

Φροντίδα

Από τη στιγμή που ο χρόνος μετατρέπεται σε «χρονικοποίηση» και άρα, από τη στιγμή που δεν μιλάμε για δεδομένη φυσική οντότητα αλλά

-
11. «The question of what time is has pointed our inquiry in the direction of Dasein, if by Dasein we mean that entity in its being which we know as human life; this entity in the specificity of its Being, the entity that we each ourselves are, which each of us finds in the fundamental assertion: I am»· M. Heidegger (1992), 6E.
 12. «Not “time is” but “Dasein qua time temporalizes its being”»· M. Heidegger (1985), 319.
 13. «We shall point to temporality as the meaning of the Being of that entity which we call Dasein... Thus the fundamental ontological task of interpreting Being as such includes working out the Temporality of Being. In the exposition of the problematic of Temporality the question of the meaning of Being will first be concretely answered»· M. Heidegger (2007) 38-40.

αντιθέτως για μία διαρκή ενέργεια εκ μέρους της ανθρώπινης ύπαρξης, θα πρέπει, αντί να ψάχνουμε το «τι» ενός πράγματος, να ερευνούμε για το «πώς» μίας κατάστασης. Ο Heidegger επιχειρηματολογεί πως στη βάση ύπαρξης της χρονικοποίησης υπάρχει η «υπαρξιακή φροντίδα» (care): ο ιδιαίτερος τρόπος τον οποίο επιλέγει κάθε άνθρωπος στην προσπάθειά του να δημιουργήσει και να βιώσει τον εαυτό του ως ύπαρξη ενταγμένη σε έναν δεδομένο ιστορικό χρόνο.

Δεν πρόκειται ούτε για θεωρητική έννοια ούτε για έναν βολικό τρόπο να περιγράψουμε ψυχολογικά τον εαυτό μας. Η βιωματική αυτή φροντίδα είναι ένας πολύ συγκεκριμένος τρόπος να υπάρχουμε ως ανθρώπινα όντα: είναι ακριβώς αυτό το «πώς» το οποίο δεν περιγράφει απλώς αλλά αντιθέτως είναι το *sine qua non* στοιχείο της χρονικοποίησης και έτσι γίνεται ταυτόχρονα το *sine qua non* στοιχείο της δυνατότητας που έχουμε ως άνθρωποι να βιώσουμε τον χρόνο και την ιστορικότητά μας.¹⁴

Εάν ο χρόνος είναι απλά η άπειρη διαδοχή στιγμών, τότε παρελθόν και μέλλον είναι αποκομμένα από τον χρόνο. Εάν από την άλλη αποφασίσουμε να βιώσουμε την ύπαρξή μας ως μία δυναμική ιστορική οντότητα, που ζει το παρόν της παίρνοντας μαθήματα από το παρελθόν της και κάνοντας συγχρόνως σχέδια για το μέλλον της, τότε αυτή μας η «φροντίδα» για την ιστορική μας συνέχεια μας οδηγεί στο να δημιουργήσουμε μόνοι μας έναν πλήρη χρονικό ορίζοντα, ο οποίος δεν σταματάει σε μια ανούσια διαδοχή στιγμών, αλλά αποκτά ρίζες και στις τρεις χρονικές διαστάσεις.

Εάν μάλιστα αποφασίσουμε να αντιμετωπίσουμε τον εαυτό μας ως ένα ακόμη μέλος της «ανθρωπότητας», τότε ο χρόνος εκμηδενίζεται και μένει κενός ουσίας και ύπαρξης. Η φροντίδα μας για τη μοναδικότητα και την αυθεντικότητα της ύπαρξής μας είναι εκείνη που θα μας προσπορίσει τον χρόνο με όλες τις διαστάσεις του. Όταν, για παράδειγμα, φροντίζουμε να κάνουμε όνειρα και σχέδια για τη ζωή μας, όταν έχουμε το θάρρος και το κουράγιο να βαδίσουμε τον δικό μας δρόμο, έχοντας τα δικά μας όνειρα, τότε ο χρόνος είναι μέσα μας, τον παράγουμε εμείς οι ίδιοι με το να συνδέουμε διαρκώς εντός μας με το ενεργητικό μας ενδιαφέρον το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον μας.

Αλλιώς εκπίπτουμε στην απρόσωπη μαζικότητα. Έτσι, επί παραδείγματι, αντί να καταλαβαίνουμε την ύπαρξή μας ως μοναδική, την καταλα-

14. Ο Heidegger το δηλώνει emphaticά ξανά και ξανά: «time is the “how”». M. Heidegger (1992), 22E.

βαίνουμε ως ένα ακόμη μέλος μιας ομάδας (δεν είμαστε, λόγου χάρη, τίποτε άλλο παρά το επάγγελμα που ασκούμε ή μέλη μιας εθνικότητας ή μέλη μιας κοινωνικής ομάδας).

Για τον Heidegger –και αυτό γίνεται η καρδιά του εγχειρήματός του στο *Being and Time*– ο χρόνος δεν υπάρχει δίχως τη «φροντίδα» και τη «χρονικοποίηση» που κάθε άνθρωπος πραγματοποιεί κάθε φορά που «παίρνει τη ζωή του στα χέρια του». Αλλιώς η ανθρώπινη ύπαρξη χάνει το ανθρώπινο στοιχείο της και μεταβάλλεται σε έναν ακόμη ποσοτικό δείκτη, ακριβώς όπως η ατελεύτητη διαδοχή των στιγμών δεν είναι χρόνος αλλά η ουσιαστική εκμηδένισή του. Εδώ ακριβώς ο Heidegger διαχωρίζει τον εαυτό του από την υπόλοιπη δυτικοευρωπαϊκή φιλοσοφική παράδοση.¹⁵

Θάνατος

Εάν η χρονικοποίηση και η υπαρξιακή φροντίδα αρκούν, σύμφωνα με τον Heidegger, για να μας αποδώσουν έναν πλούσιο και αυθεντικό χρονικό ορίζοντα, τότε, για να υπάρξουμε ως αυθεντικά ανθρώπινες ιστορικές υπάρξεις, έχουμε πρώτα απ' όλα ανάγκη τη συνειδητοποίηση του αναπότρεπτου (και αναγκαίου χωρο-χρονικά) γεγονότος του θανάτου μας. Ο πυρήνας της υπαρξιακής μοναδικότητάς μας, ισχυρίζεται ο φιλόσοφος, βρίσκεται στο αναγκαίο και αναπόφευκτα προσωπικό μας τέλος. Για να το θέσουμε όσο πιο απλά γίνεται: μπορούμε να ζήσουμε μια ζωή που να μοιάζει με τη ζωή εκατομμυρίων άλλων ανθρώπων, αλλά είμαστε αναγκασμένοι να πεθάνουμε τον κατάδικό μας, τον προσωπικό μας θάνατο.¹⁶

Στο σημείο αυτό πρέπει πάντως να τονιστεί πως η συνειδητοποίηση του αναπόφευκτου και προσωπικού μας θανάτου δεν έχει συμβολική ή ψυχολογική αξία στη χαϊντεγκεριανή ανάλυση. Αντιθέτως, ο Heidegger ενδιαφέρεται επίμονα να αναδείξει τη δυναμική χρονική ενότητα του *Dasein*. Έτσι, ο θάνατος εδώ δεν αποσκοπεί στο να τονίσει χριστιανικά

15. Όπως ακριβώς δηλώνει και ο Jere Paul Surber (1979), 360: «Indeed, for Heidegger, the covering over of temporality as the existential horizon of *Dasein* and the substitution of an indifferent flow of “nows” in its place lies at the very basis of the failure of the western tradition to raise authentically the question of Being».

16. Ο Heidegger κάνει μια εκτενέστατη ανάλυση του γιατί ο θάνατός μας δεν μπορεί παρά να είναι μόνο ο δικός μας θάνατος στο *Being and Time* M. Heidegger (2007), 281-311.

τη ματαιότητα της ύπαρξης ούτε εμφατικά να δηλώσει το εφήμερό της. Ο φιλόσοφος υποστηρίζει πως «μόνο το γεγονός πως θα πεθάνουμε» προσδίδει αυθεντικότητα και μοναδικότητα στην ύπαρξή μας. Η συνειδητοποίηση του θανάτου μας μάς αφαιρεί κάθε δικαιολογία να υπάρχουμε ως απρόσωπα και μη αυθεντικά ανθρώπινα όντα: μέσω αυτής μας αποκαλύπτεται ως υπαρξιακή δυνατότητα και ενεργοποιείται με τη «φροντίδα» μας ακριβώς το γεγονός της μοναδικότητάς μας.

Μελλοντικότητα

Έχουμε ήδη αναφερθεί στην απόρριψη εκ μέρους του Heidegger οιασδήποτε προσπάθειας κατανόησης του χρόνου ως ουσίας. Έχουμε ακόμη αναλύσει γιατί αποστρέφεται φιλοσοφικά κάθε προσπάθεια να απαντήσουμε σε «γιατί» και ποιος είναι ο λόγος που τον οδηγεί στο να αναλύει «τρόπους ύπαρξης» αντί για «φύση». Το βασικότερο «πώς» λοιπόν, ο βασικότερος τρόπος να υπάρχουμε «χρονικά», είναι όντας προσανατολισμένοι προς το μέλλον μας.

Το επιχείρημά του είναι εξαιρετικά απλό αλλά στέρεο, και προκύπτει αβίαστα από την προαναφερθείσα ανάλυσή του. Το Dasein είναι δυναμικός τρόπος ύπαρξης, ο οποίος προϋποθέτει τη συνειδητοποίηση της μοναδικότητάς μας και την ανάγκη φροντίδας μας για την ιστορική πραγματοποίηση αυτής της μοναδικότητας. Αυτό, επιχειρηματολογεί ο Heidegger, μπορεί να γίνει μόνο εάν θέτουμε συνεχώς μελλοντικά σχέδια προς πραγματοποίηση και μόνο εάν στην προσπάθειά μας και τη φροντίδα μας για αυτά, βιώνουμε τον εαυτό μας ως μια ενιαία και δυναμική ύπαρξη που κάνει μελλοντικά σχέδια, παίρνοντας αποφάσεις στο παρόν και βασιζόμενη στο παρελθόν της.

Έτσι η «μελλοντικότητα» είναι η κατεξοχήν ιδιότητα της χρονικότητάς μας. Ο μέλλοντας είναι η κρίσιμη διάσταση του βιωμένου χρόνου μας.¹⁷ Κέντρο και ουσιαστικός δοκός στήριξης της δυναμικής ύπαρξης του Dasein, δεν είναι το παρελθόν μας ούτε καν το παρόν μας, λέει ο Heidegger, αλλά το μέλλον μας το οποίο μας αναγκάζει, κάθε φορά που κάνουμε σχέδια, να αναδιατάσσουμε γύρω του τόσο τις τρέχουσες ιστορικές αποφάσεις μας, όσο και τις δυνατές ερμηνείες του παρελθόντος

17. «Being futural gives time, cultivates the present and allows the past to be repeated in how it is lived. With regard to time, this means that the fundamental phenomenon of time is the future» M. Heidegger (1992), 14E.

μας. Στη φιλοσοφία του το «πρόσημο» και η φορά της ιστορίας είναι πάντοτε σε μέλλοντα χρόνο.

Ιστορία

Όπως έχει ήδη επισημανθεί, ο Heidegger με το να ορίσει εξαρχής το Dasein ως ανθρώπινο ον που ζει σε δεδομένο χωρο-χρόνο, έχει a priori συνδέσει αδιάρρηκτα τον άνθρωπο με την ιστορία. Γιατί το Dasein, πριν από κάθε τι άλλο, είναι ένας ιστορικός τρόπος ύπαρξης ο οποίος δεν μπορεί σε καμία στιγμή να γίνει «ιδεατός» ή «θεωρητικός».

Αυτό όμως σημαίνει πως ο Heidegger, εάν θέλει να αναλύσει πραγματικά το Dasein, θα πρέπει πρώτα να μας δώσει τη δική του φιλοσοφία της ιστορίας. Για την ακρίβεια, θα πρέπει να μας παρουσιάσει τους τρόπους με τους οποίους η ανθρώπινη ιστορία μπορεί να δημιουργηθεί και να βιωθεί, μιας και έχει ολοκληρωτικά απορρίψει τη φιλοσοφική δυνατότητα οριστικής θεωρητικής απάντησης στο «τι» είναι η ιστορία.

Η απάντηση λοιπόν που δίνει στρέφεται όχι στον ορισμό και καθορισμό της ιστορίας, αλλά στην ανάλυση της «ιστορικότητας».¹⁸ Για τον Heidegger, η ιστορία δεν μπορεί να είναι μία, οιαδήποτε, επιστημολογική διερεύνηση που θα αναλωθεί σε μια στείρα προσπάθεια ανεύρεσης της «σωστής» ιστορικής μεθόδου. Η ιστορία «αρχίζει και τελειώνει» με το «ιστορικό».

Πιο απλά: δεν μπορούμε να ελπίζουμε σε κάποια επιστημολογική εννοιοθέτηση της όποιας ιστορίας, ούτε μας αρκεί να βρούμε την καταλληλότερη δυνατή μέθοδο για να «μάθουμε» την ιστορία. Αυτό που για τον Heidegger είναι το πλέον κρίσιμο είναι να κατανοήσουμε τι σημαίνει αυτό που κάθε φορά ορίζουμε ως «ιστορικό».

Όπως ακριβώς λοιπόν δεν υπάρχει «χρόνος» αλλά «χρονικοποίηση», έτσι και δεν υπάρχει «ιστορία» αλλά «ιστορικό». Εδώ εντοπίζεται η πλέον κρίσιμη φιλοσοφική διαφοροποίηση του Heidegger σε ό,τι αφορά τη φύση της ιστορίας. Κατά την άποψή του, δεν μπορούμε να προσπαθούμε να εξηγήσουμε τη φύση της ιστορίας: μπορούμε όμως αντιθέτως να κατανοήσουμε πώς ο πυρήνας της ανθρώπινης ύπαρξης (Dasein) παράγει συνεχώς την οντολογική δυνατότητα για δημιουργία ιστορικών γεγονότων και συμβάντων.

18. Η καρδιά του επιχειρήματός του μπορεί να βρεθεί αυτούσια στο ακόλουθο απόσπασμα: «Philosophy will never get to the root of what history is so long as it analyses history as an object of contemplation for method. The enigma of history lies in what it means to be historical» M. Heidegger (1992), 20E.

Σχηματικά, η προσέγγιση του Heidegger στο πρόβλημα της φύσης της ιστορίας μπορεί να αποδοθεί ως εξής: «ο χρόνος είναι δίχως νόημα· νόημα έχει μόνο ο τρόπος που επιλέγουμε ως ανθρώπινα όντα να υπάρχουμε ως ιστορικά όντα, και υπάρχουμε ως τέτοια κάθε φορά που επιλέγουμε να ζούμε με βάση τις προσωπικές μας επιλογές και κάνοντας τα προσωπικά μας σχέδια». Έτσι, το ερώτημα: «ποια είναι η φύση της ιστορίας» είναι κενό, ενώ αυτό που παίρνει τη θέση του είναι το ερώτημα: «με ποιον τρόπο θα καταφέρουμε να υπάρξουμε αυθεντικά ως ανθρώπινα ιστορικά όντα;»

Η «ιστορικότητα» του Dasein δημιουργεί ιστορία μέσω της χρονικοποίησης που ενυπάρχει οντολογικά στον πυρήνα του.¹⁹ Με αυτόν τον τρόπο όμως ο Heidegger ουσιαστικά ορίζει ως αναγκαία φιλοσοφική του απαρχή την προσπάθεια μιας εκ νέου προσέγγισης στο θέμα της ιστορίας.²⁰ Η ιστορία στη φιλοσοφία του δεν αποτελεί θέμα επιστημολογικής ή απλής θεωρητικής προσέγγισης· αντιθέτως αποτελεί το αναγκαίο παράγωγο της «χρονικότητας» της ανθρώπινης ύπαρξης. Αυτό έχει ως φιλοσοφικό αποτέλεσμα την αναγκαστική και εκ προοιμίου ανάδειξη του προβλήματος της ιστορίας σε θεμελιώδες οντολογικό ερώτημα.

Σε τελική ανάλυση, για τον Heidegger η ιστορία και τα θεωρητικά ερωτήματα γύρω από τη φύση της είναι τελείως αποπροσανατολιστικά, διότι αυτό που έχει σημασία από φιλοσοφική άποψη είναι να περιγράψουμε, όσο πιο πιστά γίνεται, τη διαδικασία μέσω της οποίας η χρονικότητα της ανθρώπινης ύπαρξης καθιστά εφικτή την ύπαρξη κάθε ιστορίας.

Μοίρα

Το τρίπτυχο λοιπόν «χρονικότητα-φροντίδα-μελλοντικότητα» αντικαθιστά στη φιλοσοφία του Heidegger την προσπάθεια θεωρητικής διευθέτησης του «τι» σημαίνει ιστορία. Μοιάζει έτσι σαν να μην υπάρχει κανένα στοιχείο «αντικειμενικοποίησης» της ιστορίας. Κι αυτό γιατί ο φιλόσοφος ορίζει το Dasein και την ιστορικότητά του ως απολύτως μη δυνάμενα να υπόκεινται σε αντικειμενικές συνθήκες καθορισμού. Αυτό που

19. «In analyzing the historicity of Dasein we shall try to show that this entity is not 'temporal' because 'it stands in history', but that, on the contrary, it exists historically and can so exist only because it is temporal in the very basis of its Being» M. Heidegger (2007), 428.

20. Ο D.C. Hoy μας δίνει μια εξαιρετική και διεξοδικότατη ανάλυση της χαϊντεγκεριανής προσέγγισης στο πρόβλημα της ιστορίας βλ. D.C. Hoy (1978), 329-353.

μετράει στη χαϊντεγκεριανή ανάλυση της ιστορίας είναι ο τρόπος με τον οποίο κάθε ανθρώπινο ον θα επιλέξει μοναδικά να υπάρξει, δημιουργώντας με τις πράξεις και τα σχέδιά του τη δική του ιστορία.

Παρ' όλα αυτά, ο φιλόσοφος αφήνει κάποιο χώρο και στις «αντικειμενικές» συνθήκες της ανθρώπινης ιστορίας. Κάθε άνθρωπος έχει τη «μοίρα» (fate) να ζήσει μέσα σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό-πολιτιστικό-εθνικό περιβάλλον. Αυτή η μοίρα, αυτό το «μερίδιο» του να ανήκει τυχαία σε οντότητες που τον ξεπερνάνε και τον νοσηματοδοτούν, αποτελεί κατά τον φιλόσοφο το αντικειμενικά αναγκαίο περιβάλλον μέσα στο οποίο κάθε Dasein θα κληθεί να κάνει τις δικές του ιστορικές επιλογές.

Ακόμη όμως και εάν εδώ ο Heidegger αναγκάζεται να αναγνωρίσει κάτι που οντολογικά υπερβαίνει το Dasein, και πάλι στο τέλος δίνει το τελικό και οριστικό δικαίωμα της ιστορικής ελευθερίας στον άνθρωπο. Κι αυτό γιατί, όπως τονίζει, κάθε άνθρωπος έχει το απόλυτα ελεύθερο δικαίωμα να ενστερνισθεί οιοδήποτε από τα «μερίδια» που έχει στη διάθεσή του.

Έτσι, για παράδειγμα, ένας Έλληνας του 2013 μπορεί να θελήσει να κάνει «δικό» του οποιοδήποτε από τα διαθέσιμα σε αυτόν κοινωνικά «μερίδια». Μπορεί δηλαδή να επιλέξει να ενστερνισθεί τη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα ή τη σύγχρονη ευρωπαϊκή πραγματικότητα ή ακόμη-ακόμη και την αρχαία ελληνική πραγματικότητα. Λέγοντας πως μπορεί να «ενστερνισθεί» ακόμη και την αρχαία ελληνική πραγματικότητα, εννοούμε πως μπορεί, εάν το θελήσει, να βαδίσει τη ζωή του έχοντας ως αξιακό ιστορικό παράδειγμα το αρχαίο ελληνικό παράδειγμα, με τον τρόπο που ο ίδιος το καταλαβαίνει και με τον τρόπο που εκείνος θα επιλέξει να το πραγματοποιήσει ιστορικά ως δική του ιστορία.

Έτσι, ενώ και ο Heidegger αναγνωρίζει πως δεν μπορούμε οι άνθρωποι να ζήσουμε την προσωπική μας ιστορία σε «κενό» ιστορικό ορίζοντα, την ίδια στιγμή πιστεύει πως έχουμε τον «τελευταίο λόγο» στο ποια ευρύτερη ιστορική-κοινωνική-αξιακή-πολιτική-πολιτιστική πραγματικότητα θα δεχθούμε ως αναγκαίο αντικειμενικό ιστορικό ορίζοντά μας.

Θα κατανοήσουμε πληρέστερα αυτόν τον ισχυρισμό, εάν θυμηθούμε πως για τον φιλόσοφο η ιστορική μας ύπαρξη είναι δυναμική, εξελισσόμενη διαρκώς και προσανατολισμένη στην πραγματοποίηση μελλοντικών στόχων. Κάτω από αυτό το πρίσμα, το παρελθόν κάθε ανθρώπου γίνεται το πεδίο μιας συνεχούς και μηδέποτε πεπερασμένης επανεξέτασης και ερμηνείας. Η μοίρα μας λοιπόν αφορά ένα δεδομένο και αντικειμενι-

κό συλλογικό παρελθόν στο οποίο ανήκουμε, αλλά ταυτόχρονα ως Dasein διαθέτουμε τη δυνατότητα –και ταυτόχρονα την ανάγκη– να επαναπροσδιορίζουμε διαρκώς τις σχέσεις μας με αυτό.

Όσο πιο απλά γίνεται: το παρελθόν δεν μας προσδιορίζει μονοσήμαντα και απολύτως αιτιοκρατικά. Τα πάντα είναι θέμα της δικής μας ερμηνείας και αποδοχής του παρελθόντος μας, το οποίο και πάλι δεν μας δεσμεύει απόλυτα στον βαθμό που πάντα είμαστε ελεύθεροι να αναθεωρήσουμε τις δεδομένες μας σχέσεις με αυτό.

II

Με τον Heidegger η ιστορία καθίσταται ένα δυναμικό πεδίο έκφρασης της ανθρώπινης βούλησης για ζωή και ύπαρξη. Από θεωρητικό πεδίο επιστημολογικής έρευνας μετατρέπεται σε ζωντανό ορίζοντα των ανθρώπινων βιωμάτων. Ακόμη περισσότερο, αντιστρέφει τη χρονική της προδιάθεση και από μελέτη του παρελθόντος γίνεται ενεργητική δημιουργία του μέλλοντος. Ο άνθρωπος, κάθε άνθρωπος ξεχωριστά, αποκτά σημαντικό ρόλο μέσα σε αυτήν κι ακόμη περισσότερο γίνεται ο μοναδικός δημιουργός της. Έτσι δεν είναι ο άνθρωπος παράγωγο της ιστορίας, αλλά η ιστορία γίνεται το παράγωγο της ανθρώπινης ύπαρξης.

Ο χρόνος σταματά να είναι ένα «θολό» ποσοτικό δεδομένο και γίνεται προϊόν της χρονικότητας του Dasein. Αντί για ένα παγιωμένο παρελθόν, ένα «σκοτεινό» παρόν και ένα άδηλο μέλλον, ο Heidegger με την προσέγγισή του στην ιστορία, της επιτρέπει να παρουσιασθεί ως μια δυναμική ένωση και των τριών χρονικών διαστάσεων που δεν σταματά να εξελίσσεται, βασιζόμενη πάντα στην προσωπική, μοναδική, ανθρώπινη και βιωματική φροντίδα. Εδώ η ιστορία δεν είναι πλέον αντικείμενο προς επιστημονική διερεύνηση: καθίσταται ζωντανό προϊόν συνεχούς «ερμηνείας» εκ μέρους του ανθρώπου που παλεύει για να δημιουργήσει μόνος του την ιστορική του ύπαρξη.

Όλα αυτά ακούγονται «ωραία», καθώς αφήνουν περιθώριο στην ιστορική αξιοπρέπεια και την ιστορική μοναδικότητα κάθε ανθρώπου, τον οποίο και καθιστούν μοναδικό δημιουργό της ιστορίας. Όμως, προσωπική μας (και όχι μόνο) πεποίθηση είναι πως πίσω από το φαινομενικά «ελεύθερο» πεδίο της χαιντεγκεριανής προσέγγισης στην ιστορία, ελλοχεύει ο καθ' όλα πραγματικός κίνδυνος της δημιουργίας ιστορικών «τεράτων».

Με αυτό δεν εννοούμε την πραγματική και ιστορική συνύπαρξη για μερικούς μήνες του Heidegger με τον ναζισμό. Δεν εννοούμε καν το ιστορικά αδιαμφισβήτητο γεγονός της απουσίας οποιασδήποτε έκφρασης συγγνώμης από μέρους του για αυτή του την ένταξη.

Το θέμα είναι καθαρά φιλοσοφικό και τίθεται όχι με διάθεση «τιμωρίας» ή απαξίωσης της ιστορικής ζωής του φιλοσόφου, αλλά ως καθαρό θεωρητικό πρόβλημα. Πιο συγκεκριμένα: στην ανάλυση της ιστορίας από τον Heidegger δεν υπάρχει πουθενά χώρος για κάποιο ηθικό σύστημα αξιών. Η ιστορία, όπως μας την περιγράφει, είναι οντολογικό παράγωγο της χρονικότητας του Dasein, χωρίς τη δυνατότητα κάποιας ηθικής ερμηνείας της. Έτσι κάθε τι το ιστορικό δεν μπορεί ταυτόχρονα να κριθεί και ηθικά. Ουσιαστικά, ο Heidegger δημιουργεί ένα πλήρως α-ηθικό ιστορικό πεδίο. Οι ιστορικές επιλογές των ανθρώπων δεν κρίνονται «ηθικά», κρίνονται μόνο στον βαθμό που είναι «αυθεντικές» και στον βαθμό που πραγματικά εκφράζουν μοναδικά τον κάθε άνθρωπο που τις κάνει.

Έτσι ο Hitler επί παραδείγματι δεν μπορεί να κριθεί με βάση κάποιον ηθικό κώδικα αξιών. Μπορούμε μόνο να τον κρίνουμε αναφορικά με το κατά πόσον ο ίδιος μπόρεσε να γίνει αυτός που ονειρευόταν και με το κατά πόσον οι συγκεκριμένες ιστορικές επιλογές του τον εξέφρασαν πραγματικά ως τη μοναδικότητα που όφειλε να γίνει. Για να χρησιμοποιήσουμε ένα ακόμη πιο ακραίο παράδειγμα: ένας κατά συρροή δολοφόνος δεν μπορεί να κριθεί ηθικά ως προς τις ιστορικές επιλογές του να σκοτώνει κόσμο. Μπορούμε μόνο να ελέγξουμε εάν και κατά πόσο μπόρεσε αυθεντικά να πραγματοποιήσει αυτό που ο ίδιος επέλεξε ως βασικό του στόχο. Με αυτόν τον τρόπο όμως είναι έκδηλο πως η ιστορία παύει να είναι πεδίο και ηθικής διερεύνησης και γίνεται απλά προϊόν καθαρής βούλησης, η οποία διέπεται μόνο από τα προσωπικά πιστεύω κάθε Dasein.

Ειδικά ο 20^{ος} αιώνας αποτέλεσε ένα κατατοπιστικότατο αλλά και ζοφερότατο παράδειγμα του πού μπορεί να μας οδηγήσει αυτού του είδους η ιστορική ερμηνεία. Οι μαζικές δολοφονίες, τα βασανιστήρια, τα κολαστήρια των στρατοπέδων συγκέντρωσης, οι κάθε είδους γενοκτονίες αντί να κριθούν και να κατακριθούν ηθικά, κατέστησαν απλά ιδιαίτεροι τρόποι στην προσπάθεια ιστορικής πραγματοποίησης της «αυθεντικής» ύπαρξης.

Με αυτό δεν διανοούμαστε βεβαίως να ρίξουμε το βάρος για όσες ανοσιότητες διαπράχθηκαν τον περασμένο αιώνα στον Heidegger και στις απόψεις του για την ιστορία. Θέλουμε όμως να τονίσουμε τις θεωρητι-

κές συνέπειες της ανάλυσής του. Ο άνθρωπος από τη μία μοιάζει να επανακατά την αξιοπρέπειά του και από την άλλη τη χάνει εντελώς διότι δεν υπάρχει ούτε καν η θεωρητική έστω δυνατότητα μιας, όποιας, ηθικής κρίσης.²¹

Βιβλιογραφία

- Arendt, H. (1978): «Politics and philosophy of history: Martin Heidegger at eighty», στο M. Murray, επιμ., *Heidegger and Modern Philosophy: Critical Essays*, New Haven & London: Yale University Press.
- Heidegger, M. (1985): *History of the Concept of Time*, μτφρ. T. Kisiel, Bloomington: Indiana University Press.
- (1992): *The Concept of Time*, μτφρ. W. Mcneill, Oxford: Blackwell.
- (1995): *The Fundamental Concepts of Metaphysics*, μτφρ. W. Mcneill & N. Walker, Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- (2007): *Being and Time*, μτφρ. J. Macquarrie & E. Robinson, Oxford: Blackwell.
- Hoffman, P. (1993): «Death, time, history: Division II of Being and Time», στο C.B. Guignon, επιμ., *The Cambridge Companion to Heidegger*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hoy, D. C. (1978): «History, Historicity, and Historiography in Being and Time», στο M. Murray, επιμ., *Heidegger and Modern Philosophy: Critical Essays*, New Haven & London: Yale University Press.
- Olafson, F. A. (1998): *Heidegger and the Ground of Ethics: A Study of Mitsein*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Surber, J. P. (1979): «Heidegger's Critique of Hegel's Notion of Time», *Philosophy and Phenomenological Research*, 39, 3, 358-377

Abstract

HEIDEGGER'S RESPONSE TO THE PROBLEM OF HISTORY

The purpose of this article is to synoptically present and critically analyse Heidegger's response to the problem of the nature of history. The article has two parts: in the first part, effort is made to present as fully as

21. Για μια πιο ανεπτυγμένη ανάλυση πάνω στην έλλειψη ηθικής από την ιστορία, όπως αυτή ορίζεται και περιγράφεται από τον Heidegger, βλ. F.A. Olafson (1998).

possible Heidegger's views on history and its nature and, in the second part, an evaluation of his philosophical approach to history is presented.

In part I, the main aspects of Heidegger's approach to history are identified as follows: a) time does not exist as an objective substance; instead what we have is «temporality» and «temporalization»; b) «Care» signifies Dasein's personal choice to create and experience an authentic life by making future projects; c) «Death» can reveal for Dasein the potential to live a unique and authentic life; d) Dasein (human temporal being) is, by definition, a historical being. In this way, Heidegger absolutely connects human beings with history and vice-versa.

In part II, the lack of ethics in Heidegger's view of history is highlighted as the main philosophical flaw regarding his approach to history, while the designation of human beings as the sole historical agents is presented as the main advantage of Heidegger's view of history.

δια-ΛΟΓΟΣ

ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

#3
2013

Δημήτριος Α. Βασιλάκης Κατελής
Βίγκλας Νένος Γεωργόπουλος
Νικολίτσα Γεωργοπούλου-Λιαντίνη
Παναγιώτης Ηλιόπουλος Γεράσιμος
Κακολύρης Γαλάτεια Καπράλου
Ηλίας Καφάογλου Χριστίνα
Καψιμαλάκου Άννα Λάζου Δημήτρης
Ν. Λαμπρέλλης Άννα Μαυρολέων
Γεώργιος Πατιός Ιωάννης Ν.
Περυσινάκης Σπύρος Πολυμέρης
Ελένη Προκοπίου Maximilien de
Robespierre Ζωή Σαμαρά Γεώργιος
Στείρης Φώτης Τερζάκης Σωτηρία
Τριαντάρη Ιωάννης Σ. Χριστοδούλου